

APATLAK KÜLTÜR, DİL VE EĞİTİM YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI 853

ZEYNEP KORKMAZ ARMAĞANI

Ankara, 2004

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI: 853

ZEYNEP KORKMAZ ARMAĞANI

TÜRK DİL KURUMU ARMAĞANIDIR

Ankara, 2004

5846 sayılı kanuna göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

Zeynep Korkmaz Armağanı.- Ankara: Türk Dil Kurumu, 2004

X, 496 s.: fotoğ.; 24 cm .- (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları; 853)

Bibliyografya var.

ISBN 975-16-1736-7

1. Armağan Kitaplar, Zeynep Korkmaz
2. Türkologlar, Zeynep Korkmaz
3. Türk Dili

410

ISBN : 975-16-1736-7

Baskı sayısı : 2000

Baskı : Türk Hava Kurumu Basım Evi İşletmeciliği

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	V
Sunuş, Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN	VII
Hocam Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR	1
Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın Başlıca Yayınları.....	25
Ahundov, A. A., Türk Dillərində Zaman ve Sıra Kategoriyalarının Qarşılıqlı Əlaqəsi Haqqında	46
AKALIN, Prof. Dr. Şükrü Halûk, Eski Anadolu Türkçesinde ki'si Düşmüş Birleşik Cümleler Üzerine	51
ALPTEKİN, Prof. Dr. Ali Berat, Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan Âşık Şiirinde Atışma.....	61
BAYKARA, Prof. Dr. Tuncer, Urla Adı Üzerine	69
BİLGİN, Doç. Dr. A. Azmi, Mehmet Tevfik Efendinin Mecmûatü't-Teracim'inin Edebiyat Tarihimizdeki Önemi	73
BURAN, Prof. Dr. Ahmet, Konuşma Dili-Yazı Dili İlişkileri ve Cumhuriyet Devrin- de Yazı Dilinin Ağızlardan Aldığı Kelimeler Üzerine Bir Değerlendirme	80
DEMİR, Doç. Dr. Necati, Eski Türkiye Türkçesinde Tasvir Fiilleri	103
ERASLAN, Prof. Dr. Kemal, Tarihî Yazı Dillerinde -ğul/-gü, -kul/-kü İsim-fiil Eki, Ya- pısı, İşlevi, Kullanılışı ve Genişlemiş Şekilleri	117
ERDEM, Doç. Dr. Melek, Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Eş Anlamlılık (Synonymy).....	147
GÖZAYDIN, Prof. Dr. Nevzat, Ölüm ve Ölümle İlgili Anlatılar Kataloğu-IX.....	163
GUZEV, Prof. Dr. Viktor G., Bitimli (Finit) Şekillerin Türk Gramerindeki Yeri Üzerine	189
GÜLENSOY, Prof. Dr. Tuncer, Türkiye ve Kırgız Türkçelerinde 'Kip'ler	195
GÜLSEVİN, Prof. Dr. Gürer, Uşak İli Ağızlarının Ortak Özellikleri ve Ağız Bölgeleri	206
GÜRSES, Dr. Reşide, Türkiye Türkçesi İle Azerbaycan Türkçesinde Bulunan Arapça Farsça Kökenli Kelimelerde Görülen Ünlü Değişmeleri ve Bu Lehçelerin Öğretimi Üzerine	216
GÜRSOY-NASKALİ, Prof. Dr. Emine, Divan Edebiyatında Disiplin ve İlham	231
KARABACAK, Yard. Doç. Dr. Esra, Olmak Fiili Üzerine	235
KAYMAZ, Prof. Dr. Zeki, Yenisey Yazıtları'ndaki Bir Kelime Üzerine.....	249
KERMAN, Prof. Dr. Zeynep, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Edebiyat Tarihini Yeniden Okurken.....	253

KLYAŞTORNIY, Prof. Dr. S. G., Merkezi Tiyan-Şan'da Yeni Keşfedilen Eski Türk Runik Yazıtları	261
MEHMEDOĞLU, Prof. Dr. Alaeddin, Nesne Yardımcı-Cümleli Bağımlı Birleşik Cümle About Object Clause Compound Sentence.....	267
MUSAOĞLU, Prof. Dr. Mehman, Türk Sözlükçülüğü ve Türkçe Karşılaştırmalı-Açıklamalı Sözlükler (Türkiye Türkçesi-Azerbaycan Türkçesi Karşılaştırmalı Sözlüğünün Düzenleme Prensipleri)	276
ÖNER, Doç. Dr. Mustafa, Türkçe Söz Diziminde Eklenme Yönündeki Yapılar Üzerine	283
ÖZÇELİK, Doç. Dr. Sadettin, Türkçede İsimden Fiil ve Fiilden İsim Yapım Eki Olarak (I)K	290
SAĞIR, Prof. Dr. Mukim, Anadolu Ağızlarında Ünsüzlerin Ünlülere Etkisi ile Oluşan Ünlü İncelmesi Olayları	296
SAĞOL, Doç. Dr. Gülden, Nehcü'l-Feradis Üzerine.....	312
SAKAOĞLU, Prof. Dr. Saim, Dil ve Kültür Bağı.....	343
SERTKAYA, Doç. Dr. Ayşe Gül, Çağdaş Uygur Türkçesi ile Yazılmış Bir Fal Kitabı	352
SERTKAYA, Prof. Dr. Osman Fikri, Göktürk Yazıtlarında Hintçe Unsurlar	366
ŞAHİN, Doç. Dr. Hatice, Birleşik Çekimli Fiillerin Zaman ve Anlam Açısından Gösterdiği Çeşitlilikler	381
TOPARLI, Prof. Dr. Recep, Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî'deki Melik ve Melike Adları Üzerine	393
TRYJARSKI, Prof. Dr. Edward, On The Attitude of Turks Towards Domestic Animals in the Seventeenth Century	399
TÜRKMEN, Prof. Dr. Fikret, Türkiye'deki Altayistik Çalışmaları Üzerine Bazı Görüşler	407
UĞURLU, Prof. Dr. Mustafa, Zur Rolle der Schrift bei der Standardisierung in der Sprache	415
ÜSTÜNOVA, Kerime, Soru ve Cevap Cümlelerinin Çözümü	425
VASİLYEV, Prof. Dr. Dmitri D., Rusya-Devlet Beşerî Üniversitesi Rus-Türk Araştırma ve Eğitim Merkezinde Türkçe Öğretimi.....	434
VASİLYEV, Prof. Dr. D.-VASİLYEVA, Prof. Dr. E., Günümüzde Atatürk'ün "Nütuk"unun Rusçaya Bilimsel Yorumlu Şekilde Çevirisinin Özellikleri ve Bu Çevirinin Rus Okurlara Adaptasyon Şekilleri	438
YILDIRIM, Prof. Dr. Dursun, 'Kitâb-ı Dedem Qorqud' Metinleri Hangi Yaratıcılık Ortamından Geliyor?	443
Zeynep Korkmaz'ın Albümünden Seçmeler	497

MERKEZİ TİYAN-ŞAN'DA YENİ KEŞFEDİLEN ESKİ TÜRK RUNİK YAZITLARI*

S. G. KLYAŞTORNIY

1998 ve 2000 yıllarında Kırgız arkeologları Kuvat Tabaldiev ve Oraz Soltobaev, arkeolojik çalışmalar sırasında Merkezi Tiyan-Şan'daki Koçkor Vadisi'nde yuvarlak büyük taşlara yazılı yeni bir grup runik yazıt buldu. Şu ana dek farklı derecede muhafaza edilmiş dokuz metni içeren sekiz anıt keşfedildi.

Koçkor Vadisi, 1900-2200 m yükseklikte, Çu Irmağı'nın yukarı kesimlerindedir ve bu ırmağın birçok koluyla sulanır. Vadinin uzunluğu yaklaşık olarak 80 km, genişliği ise 20 km'yi bulur. Vadi, kuzey ve kuzeybatıdan Kırgız, güneyden Cumgal, doğudan ise Terskey Ala-Too karlı sıradağları halkasıyla çevrilidir. Bu sıradağlara vadiyi istilâ eden küçük dağ silsileleri bitişiktir. Çu Irmağı Vadisi, Koçkor Ovası'nı eski çağlarda Ulu İpek Yolu'nun ana güzergâhlarından birinin geçtiği Isık-Köl'ün güneybatı kıyısına bağlar.

Koçkor Vadisi, esas katkının K. Tabaldiev tarafından gösterildiği araştırmaya göre, eski Türk devrine (VI-X. yy.) ait mezar ve anma abideleriyle doludur (Tabaldiev 1996).

Runik kitabeli yuvarlak büyük taşlar, vadinin güneydoğu kısmında, Kok-Say yöresinde, Ukok dağ silsilesinin eteklerinde, eski kuru ırmak yatağının yüksek kıyısında bulundu. Üzerinde metinler bulunan taşlardan başka, çok sayıda dağ keçisi, arkar, iki hörgüçlü deve, atlı ve vahşi hayvanlara ok atan yaya avcı silueti tasvirli taşlar ortaya çıkarıldı. Yazıtlar, düz (çizgi) veya nokta vuruşla oluşturulmuş. Yazıtlar için en büyük masif taşlar kullanılmış. Bütün kitabelerde benzer tamgalar, bazılarında ise kaya resimleri var.

K. Tabaldiev, Ağustos 2000'de bana araştırma yapmak ve yayımlamak üzere yazıtların estampajı ile birkaç fotoğrafını ve de anıtların bu-

* Bu bildiri, Rusçadan Türkçeye St. Petersburg Devlet Üniversitesi Doğu Fakültesi Türk Filolojisi Bölümü Öğretim Görevlisi Özlem Deniz-Yılmaz tarafından çevrilmiştir.

lunduğu yeri gösteren bir belgeyi verdi. Böylece araştırmalarımın ilk sonuçlarını arz ediyorum. K. Tabaldiev’ce uygun görülen metin numaralanmasını takip edeceğim.

1. metin. Yazıtın uzunluğu 1 m, işaretlerin yüksekliği 15 cm Açıkça 8 işaret seçiliyor, yazıtın altında ise 1 tamga var.

Transkripsiyon : $e_r a_t y_m a_d y_\gamma on o_q \dots$

Çeviri : Er adım, Adık [“Ayı”]. On ok ...

2. metin. Masif uzun bir taşın üstünde uzun elbiseli bir kişinin silueti görülüyor. Solunda birinciye benzer 1 tamga ve de bir at ile bir kuş tasviri var. Tamga ve tasvirlerin altındaki yazıt, 1,7 m uzunluğunda, işaretlerin yüksekliği 25 cm İşaretlerin bir kısmı erozyona uğramış, yazıt güvenli bir okuyuş için elverişli değil.

3. metin. İki metreden daha yüksek masif bir taş üzerine belinde savaş baltası olan plak zırhlı bir atlı tasviri nakşedilmiş. Atlının sağ elinde (ipin sarkan uçları tasvir edilmiş) bağlı uzun kuyruklu bir kuş duruyor, sol elinde ise dizginler. Atın sağrısı çul kilimle örtülü, eyer yok, atlı ayaklarını atın boynuna yaklaştırmış sarkıtarak oturuyor. At yüksek, uzun boynlu, küçük başlı ve ince yapılı. Sağda ve atlının üstünde uzunluğu 75 cm olan, işaretlerin yüksekliği 17 cm’ye varan runik bir yazıt var. Açık seçik üç işaret görülüyor, beş işaret ise hasara uğramış.

Transkripsiyon : $e_r a_t y_m a_d y_\gamma on o_q \dots$

Çeviri : Er adım, Adık. On ok ...

4. metin. İki satırlı yazıt, masif büyük yuvarlak taşın doğu yüzüne nokta vuruşla yazılmış. Üst satırın uzunluğu, 1,25 m, alttakininki biraz daha kısa ve iyi durumda değil, işaretlerin yüksekliği ise 20 cm’ye ulaşıyor. Yazıtın üstünde, öncekine benzer bir tamga var.

Transkripsiyon: (1) munda ilg e_r ü e_b (?) q $o_\$$ (q $a_\$$?)

(2) $e_r a_t y_m a_d y_\gamma on o_q \dots$

Çeviri: (1) Orada, ileride (yani doğuda) (göçebe) konaklama yeri.

(2) Er adım, Adık. On ok ...

1. satır çevirisinin varyantı: Orada, doğuda (göçebelik alanının, konma yerinin ?) sınır(ı).

5. metin. Yazıt, uzun yuvarlak masif bir taşın yan yüzeyine çizgi oyma tekniğiyle hakkedilmiş. Yazıtın uzunluğu 2,26 m, işaretlerin yük-

sekliği 17'den 21 cm'ye kadar. 18 işaret günümüze ulaşabildi, ancak baş ve sondaki işaretler yıpranmış ve net bir şekilde seçilmiyor. Kitabenin başlangıç kısmının üstünde öncekine benzeyen bir tamganın tasviri var.

Transkripsiyon: ... [belirsiz 4 işaret] e_r a_ty_m a_dy_  on o_q jer j_ar_yř_ym(y_z ?)

Çeviri: Er adım, Adık. Yarış'ım(ız ?) on ok ülkesinde.

6. metin. Aynı taşın ters tarafında iki işaretin izi görünüyor. Okunmuyor.

7. metin. Uzun yuvarlak büyük bir taşın üstündeki yazıt. Yazıtın uzunluğu 2 m, işaretlerin yüksekliği 18 cm 13 işaret seçiliyor. Kitabenin bitiş kısmında bir işaretin daha izi görülüyor. Yazıtın birinci işaretinin üstünde öncekine benzer bir tamga var.

Transkripsiyon: e_r a_ty_m a_dy_  on o_q (kelime ayırma işareti) j_ar_yř_ym(y_z ?)

Çeviri: Er adım, Adık. Yarış'ım(ız ?) on ok ( lkesinde).

8. metin.  st nde 5 işareten ibaret yazıt bulunan piramit biçimli masif büyük bir taş. Işaretlerin yüksekliği, 22 cm'ye varıyor.

Transkripsiyon: j_ar_yř_ym_yz

Çeviri: Yarış'ımız.

9. metin. Yuvarlak büyük bir taşın yüzeyinde 5 işareten oluşan bir yazıt. Işaretlerin yüksekliği, 22 cm'yi buluyor.

Transkripsiyon: j_ar_yř_ym_yz

Çeviri: Yarış'ımız.

şu h lde, işaretlerin listesi ve yazılış tekniğine göre, tamamen Talas grubu yazıtlarıyla özdeş yeni bir grup runik yazıt ortaya çıkarıldı. Yeni buluntular, Talas Yazıtları'ndan paleografik bakımdan yalnız satır y n  ve işaretlerin boyutuyla ayırt edilir. Yuvarlak büyük taşlar  zerindeki Talas Yazıtları'nın tipik özelliği, metnin daire şeklinde yerleştirilmesi, Koçkor Kitabeleri'nin ise, satırların çizgi h linde dikey olarak yazılmasıdır. Koçkor Yazıtları'nda işaretler, alışılmışın dışında iri, «afiş» yazısı gibi, yerden 1,5-2 m yükseklikten iyi bir şekilde görülüyor, yani at üstünde oturan birinin okumasına tahsis edilmiş. Ama gene de, bu iki alt grubun paleografik özdeşliği, onların aynı yazı geleneğine ait olmasını ve aynı döneme tarihlendirilmesini olanaklı kılıyor. Talas Kitabeleri'nin yazılış tari-

hi, tarafımdan 716-739 yılları olarak saptanmıştı, yani eski adı «On Ok Devleti» olan TÜRGEŞ Kağanlığı'nın Yedisu ve Tiyan-Şan bölgesinde varoluş döneminin ikinci yarısı (Kljastorny 1990; Klyastorniy 1999). Talas Yazıtları gibi Koçkor Yazıtları da, TÜRGEŞ ilinin yazılı abideleridir.

Bununla birlikte Koçkor Yazıtları, Talas Kitabeleri'nden işlev bakımından bütünüyle farklıdır. Talas Anıtları, tipolojik açıdan Yenisey Kır-gız mezar taşı yazıtlarına benzer anıta yazıtları olan mezar taşı kitabele-ridir. Koçkor Yazıtları arasında ise, hiç mezar taşı yazıtı yok, bunlar tama-men başka bir Türk runiği sınıfına aittir. İlk olarak bu kaya yazıtları sını-fı, Kuzeydoğu Moğolistan'da bulunan Hentey Yazıtı'nın yayımlanması sı-rasında 1978 yılında tarafımdan tespit edildi (Klyastorniy 1978). Yine bir-kaç benzer yazıtı, Güney Gobi'de keşfettim (yayıma hazırlanıyor). Bütün bu yazıtlar, kışın göç etme yerleriyle ilgilidir ve yazıtı yazanın ismi, onun soy tamgası ve yerin adı olmak üzere üç zorunlu unsuru içerir. Bazen (Hentey yazıtında) yer adı yerine, (12 yıllık takvime göre) konaklama yı-lı bildirilir.

Bütün bu yazıtlar, göçebelerin bir tür temel hak anıtlarıdır. Türk ve Moğol boyları arasında mevcut olan toprağı kullanma kuralları uyarın-ca, kışlakların sürekli veya öncelikli kullanılma hakkı, kullanımın eskili-ğiyle belirleniyor ve eski ikamet işaretleriyle gösteriliyordu. Örneğin, Ka-zaklarda, daha geçen yüzyılda böyle bir işaret işlevini, toprağı saplı bir sı-rık ya da koşara yakın bir yerde kil üzerine çizili bir soy tamgası görüyör-du. Şüphesiz yerel manzaranın bir parçası hâline gelen, kim tarafından ve ne zaman (veya kaç defa) bura topraklarının kullanıldığını gösteren taş üzerindeki bir tür belge, en inandırıcı kanıttı. Bu yüzden aynı formül, de-falarca, büyük bir ihtimalle her yıl tekrarlanıyor, yazıtlar ise, görünür yer-lere büyük işaretlerle hakkediliyor ve gayet kısa oluyordu.

Ancak Koçkor Yazıtları bir özelliğe daha sahiptir. İşaretlerin en iyi görüldüğü yerlerde Koçkor Vadisi'nin eski adı olan Yarış muhafaza edilmiş; bu vadinin «On Ok Ülkesi»ne, yani devlete ait olduğu belirtiliyor ve çoğul iyelik şekli, yani «Yarış'ımız» kullanılıyor. Vadinin sahibi olan «Er-savaşçı Adık», sanki devlet adına konuşuyor. Acaba «Adık» kelime-sinin ardında ne gizli?

Talas ve Koçkor Anıtlarının yapıldığı sıralarda, Sır-Derya'nın ba-tısında Araplarla yapılan savaşlarda Orta Asya'nın kaderi tayin ediliyör-du. Soğd ve Huttal ahalisi, hâlâ bağımsızlığını ve eski inançlarını koruyör-du. İslâm'a karşı direnişte onların müttefikleri, TÜRGEŞlerdi. Bu savaşın bütün gelişimini büyük Arap müverrihi at-Tabarî (IX. yy.), uzun uzadıya

tasvir etmiştir. Onun «Tarih»inde, ayrıntılar arasında Türgeş Kağanının nasıl muazzam ordusunu topladığı ve sefere hazırladığı hakkında bir hikâyeye vardır. At-Tabarî'nin bu hikâyesi şöyledir: «Hakan, maiyetine savaşa hazırlanmalarını buyurdu. Hiç kimsenin yaklaşmadığı ve hiç kimsenin bunlarda avlanmaya cesaret edemediği çayır ve korunan/yasak dağlar, hakanın mülkiyetindeydi, zira bunlar, harp (hazırlığı) için ayrılmıştı. Bu çayırın kapladığı alan, üç günlük ve dağlardaki korunan bölge, üç günlük yoldu. Ve insanlar (sefere) hazırlanmaya başladılar. Otlatmak için sürülerini (korunan çayıra) sürdüler, avlanan hayvanların derilerini işlemeye, derilerden kaplar imal etmeye, yay ve oklar yapmaya başladılar» (At-Tabarî 1987: 242).

Daha sonraları Raşidaddin de, Türk ve Moğol hükümdarlarının ordularını sefere hazırladıkları bunlara benzer korunan yerler-kuruklar üzerine bilgi verdi. Türgeş Hanının kuruğu acaba neredeydi? Bu soruyu Tonyukuk Yazıtı cevaplandırır.

Tonyukuk, 711 yılında Yenisey Kırgızlarını yendikten sonra Kırgızların müttefiki olan Türgeşlere karşı yapılacak büyük bir harbe hazırlanıyordu ve Türgeş Kağanının niyetini öğrenmek amacıyla istihbaratçıları batıya gönderdi. Bir istihbaratçısı Tonyukuk'a şunu bildirdi: «Yarış ovasında 10 tümen (Türgeş) ordu(su) toplandı». Diğer üç istihbaratçısı ise, bütün «On Ok» ordusunun sefere çıktığını ve Türgeş Kağanının orduya «Yarış ovası»nda toplanması emrini verdiğini bildirdi (Malov 1951: 62).

Arap müverrihinin verdiği malûmat, Tonyukuk metni ve Adık'ın kaya yazıtları birbirleriyle uyuştu ve örtüştü. Şimdi Koçkor adını taşıyan Yarış Ovası, Türgeş kağanlarının ulu kuruğu, ordularının toplanma yeri ve seferlere çıkış noktasıydı. Yarış'ı, kağanın başkenti olan Suyaba'dan sadece Çu Vadisi'nden (Boam boğazından) geçen iki günlük at mesafesi ayırıyordu.

Kırgız arkeologlarının yeni buluntularının tarihî bağlamı, böyledir.

Kaynaklar

Klyashtorniy S. G. 1978. Naskal'nie runičeskie nadpisi Mongolii // Tyurkologičeskiy sbornik: 156-158. Moskva: Nauka.

Klyashtorniy S. G. 1999. Runičeskie pamyatniki Talasa: problemı datirovki i topografii // İzučenie kul'turnogo naslediya Vostoka. Kul'turnie traditsii i preemstvennost' v razvitii drevnix kul'tur i tsivilizatsiy: 30-33. Sankt-Peterburg: Evropeyskiy dom.

Malov S. E. 1951. Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti. Teksti i issledovaniya. Moskva-Leningrad: izdatel'stvo AN SSSR.

At-Tabari. 1987. İstoriya at-Tabari. Taşkent: FAN.

Tabaldiev K. 1996. *Kurganı srednevekovıx koçevıx plemen Tyan'-Şanya*. Bişkek.

Kljashtorny S. G. The date of the ancient inscriptions of Semirechie // *Altaica Oslonesia*: 219-221. Oslo.